

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Директор Інституту проблем
виховання АПН України,
доктор психологічних наук,
професор, дійсний член
АПН України **БЕХ І.Д.**

10 грудня 2006 р.

ВІДЗИВ

ПРОВІДНОЇ УСТАНОВИ

про дисертаційну роботу Павлик Наталії Василівни

**"Ціннісна детермінація морального становлення особистості в юнацькому віці",
подану на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук
за спеціальністю 19.00.07 – “Педагогічна та вікова психологія”**

Дисертаційне дослідження Н.В.Павлик присвячене важливій та актуальній проблемі – вивченню особливостей ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці. Ця проблема тісно пов’язана із проблемою морально-етичного виховання сучасної молоді в умовах навчальних закладів.

Актуальність дослідження полягає у тому, що для сучасної освіти формування ціннісно-морального підґрунтя у юнацтва є дуже важливим й відповідальним завданням, оскільки юнацький вік є сензитивним щодо морального самовизначення особистості. Саме в юнацькому віці закладаються ті основи, на яких будуватиметься ціннісно-моральний стрижень людини в її подальшому житті. Сьогодні соціально-психологічна ситуація суспільної нестабільності задає полімодальність життєвих орієнтирів, що загострює проблему ціннісно-морального вибору особистості, викликаючи девіації її морального становлення.

Виховання має спиратись на особистісні цінності, що пов'язані із моральним вибором, який є системоутворюючим стрижнем у навчально-виховному процесі. Проте, недостатньо розробленою ланкою у проблемі морально-етичного виховання сучасної молоді є врахування психологічних закономірностей впливу ціннісних факторів на моральне становлення особистості старшокласників та студентів. Сьогодні, як свідчить досвід психолого-виховної роботи з молоддю, існує значний попит на розробку практичних методів сприяння моральному становленню особистості шляхом свідомого прийняття нею вищих, зокрема, духовних цінностей з урахуванням закономірностей ціннісної детермінації морального розвитку в юнацькому віці.

Виходячи з актуальності обраної теми, автор ставить перед собою мету: виявити особливості ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці та розробити на цій основі методи ціннісно-морального психологічного консультування та групового тренінгу як форми психологічної допомоги молоді.

У досягненні поставленої мети дисертантка виходить з дослідницької гіпотези про те, що моральне становлення особистості в юнацькому віці детермінується такими особливостями ціннісної системи, як наявність чіткої ціннісної ієрархії з домінуванням буттєвих, зокрема, духовних цінностей, підпорядкованість дефіцітарних цінностей моральним, узгодженість декларованих та реально діючих цінностей; а психологічна допомога молоді може здійснюватись у процесі психологічного консультування шляхом осмислення наявної ціннісної системи та засвоєння буттєвих цінностей як детермінант розвитку моральної сфери людини.

Оригінальність постановки дослідницьких завдань полягає у тому, що перспективи вирішення наукової проблеми не обмежуються суто теоретичним аспектом вивчення особливостей ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці, а й поширюються на практичну сферу: розробку та експериментальну апробацію методики індивідуального ціннісно-морального консультування та групового тренінгу. У цьому полягає

практична значущість даного дослідження.

Вивчивши широке коло літературних джерел, авторка піддала їх глибокому науковому аналізу з позицій поставленої мети та завдань. Вона дослідила поняття “цінності”, “ціннісні детермінанти” “моральність”, “особистісний розвиток”, “моральне становлення” у науково-історичному аспекті.

У теоретичному розділі Павлик Н.В. виявила ґрунтовну обізнаність у психологічній літературі із зазначеної проблематики. Дисертаційне дослідження спирається на дослідницькі парадигми, що втілюють досягнення західної та вітчизняної психології.

Якісний аналіз існуючих підходів дозволив автору обґрунтувати погляд на моральне становлення особистості як на процес конструктивного розвитку, у дослідженні якого необхідно враховувати, передусім, ціннісно-моральні критерії.

Піддавши ґрунтовному та послідовному аналізу сучасні підходи до розуміння ціннісної детермінації морального становлення особистості, дисертантка зосереджується на ціннісно-особистісному підході, спираючись на концепції І.Д.Беха, Б.С.Братуся, М.Й.Боришевського, С.Л.Рубінштейна та В.В.Рибалки. Творчо переосмисливши дані концептуальні підходи та глибоко проаналізувавши психологічне підґрунтя ціннісної детермінації морального становлення вона продемонструвала власне бачення цієї проблеми.

Відповідно до ціннісно-особистісного підходу, особистість розглядається як система, вищим детермінуючим рівнем якої є ієрархічна підсистема цінностей, що обумовлює спрямованість розвитку моральної сфери та зміст моральної поведінки юнацтва. Моральне становлення особистості відбувається завдяки засвоєнню та актуалізації буттєвих, зокрема, духовних цінностей шляхом набуття культурно-суспільного й духовно-особистісного досвіду. Ціннісними детермінантами виступають особливості структури цінностей, які можуть бути як конструктивними, що є детермінантами морального становлення, так і деструктивними, що визначають деструктивний

особистісний розвиток.

В якості критеріїв норми морального становлення в юнацькому віці автором були визначені: зрілість ціннісної системи, сформованість моральної сфери та соціально-психологічна адаптованість особистості.

У другому розділі дисертації автором розроблено структуру ціннісної системи особистості, визначено систему ціннісних детермінант її морального становлення. Дисертанткою зазначено, що ціннісні детермінанти характеризуються певними показниками: ступенем структурованості цінностей (стійкістю ціннісної структури, наявністю чіткої ієрархії цінностей) **змістом** (несуперечливістю змісту цінностей, засвоєнням духовних цінностей, підпорядкованістю дефіцитарних цінностей моральним), та можливістю реалізації цінностей (узгодженістю декларованих і реально діючих цінностей). Автором також визначено систему показників розвитку моральної сфери: засвоєння моральних принципів, сформованість моральних ставлень до інших, здатність до морального вибору, наявність моральних якостей.

До наукової новизни роботи слід віднести розробку методичного інструментарію. У ньому використані авторські методики "Моральні якості", "Проблемні ситуації", "Незакінчені речення", які адаптовані до вивчення особливостей морального становлення особистості в юнацькому віці. Організація та проведення емпіричного дослідження є також авторським внеском, що надалі розширить можливості застосування цих методів у психологічній практиці.

В результаті проведеного констатувального експерименту дисертантка доводить, що в юнацькому віці домінуючими є цінності сім'ї та спілкування, реалізація яких вимагає засвоєння людиною етичних цінностей; протягом юнацького віку активно відбувається структурування та ієрархізація ціннісної системи особистості, усвідомлення та засвоєння буттєвих цінностей (інтелекту, творчості, саморозвитку, духовності).

Статистична обробка експериментальних даних методами кореляційного та факторного аналізу дозволила автору встановити такі закономірності

ціннісної детермінації морального становлення особистості в юнацькому віці: буттєві та сімейні цінності у сполученні зі стійкістю ціннісної системи й узгодженістю декларованих та реально діючих цінностей сприяють моральному становленню; дефіцитарні цінності, дифузність, нестійкість ціннісної ієрархії перешкоджають моральному становленню й психічному розвитку особистості в цілому. Отже, формування зазначених ціннісних детермінант морального становлення дійсно становить проблему у сучасній психолого-педагогічній практиці.

Отримана в процесі дослідження типологія ціннісної детермінації морального становлення особистості є прикладом вдалого вирішення проблеми унаочнення складної концептуальної побудови і безперечним авторським доробком у досліджуваній галузі. У ній показані суттєві етапи морального становлення особистості, ґрунтовно описано фактори особистісного розвитку. Дана типологія водночас показує наявний моральний рівень особистості і дозволяє визначати зону її найближчого морального розвитку.

Формувальний експеримент у даному дослідженні спрямований на розвиток у старшокласників та студентів моральності шляхом розвитку їх ціннісно-сміслової сфери. У ході формувального експерименту авторка залучає ряд психолого-педагогічних інновацій: розробку індивідуального ціннісно-морального консультування та корекції, а також методики групового тренінгу ціннісно-морального розвитку. Розвиток моральної сфери юнацтва в наслідок психологічного впливу є успішним результатом експериментальної апробації розробленого методичного інструментарію, завдяки якому стає можливим його використання у психолого-педагогічній практиці.

На основі формувального експерименту (індивідуальної психокорекційної роботи та групового тренінгу ціннісно-морального розвитку) дисертанткою було розроблено методичні рекомендації щодо оптимізації морального становлення особистості в юнацькому віці з урахуванням закономірностей його ціннісної детермінації. Методичні рекомендації призначені для психолого-педагогічних працівників і можуть використовуватися в умовах навчально-виховного

процесу у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах. У рекомендаціях підкреслюється, що запровадження ціннісно-морального напрямку в психолого-консультативній практиці в роботі з юнацтвом потребує нового рівня психологічної підготовки педагогічного персоналу, яка стосується, передусім, особливої уваги до підвищення рівня моральності психолого-педагогічних працівників.

У методичних рекомендаціях також зазначається, що цілеспрямованому розвитку ціннісних детермінант морального становлення особистості в юнацькому віці сприяє проблемний і творчий характер психолого-педагогічної роботи, спрямованої на підвищення рівня моральної просвіти юнацтва, стимулювання мотивації ціннісно-морального розвитку, психологічну допомогу у ціннісно-моральному самовизначенні, знаходженні головних сенсів свого життя, усвідомленні буттєвих, зокрема, духовних цінностей, у набутті позитивного досвіду реалізації моральних цінностей. Для формування ціннісних детермінант морального становлення особистості доцільно використовувати психологічне консультування, соціально-психологічний тренінг, факультативи, рольові ігри, твори, творчі роздуми, диспути.

Автореферат належною мірою відповідає змісту дисертації. Висновки та рекомендації, що наведені в дисертації достатньо повно викладено в 7 опублікованих працях.

Разом з цим слід висловити деякі зауваження та побажання щодо дослідження та його оформлення.

1. При вивченні структури та змісту системи цінностей як чинників морального становлення особистості в юнацькому віці певний сумнів викликає вибір кількості піддослідних у двох вибірках (30 учнів і 68 студентів). Для проведення порівняльного аналізу психічного явища у різновікових вибірках слід було б використовувати рівномірну кількість піддослідних.
2. В роботі дуже ретельно наведено опис теоретичних положень дослідження, але порівняльний аналіз отриманих емпіричних даних стосовно

особливостей морального становлення особистості по двом вибіркам (старшокласників та студентів) є не достатньо повним. Було б доцільним презентувати цей матеріал за допомогою графічних ілюстрацій, які відображають динаміку моральних показників в юнацькому віці.

3. Було б цікавим розглянути питання співвідношення вікових криз індивідуального психічного розвитку особистості з кризами її морального становлення.
4. В тексті дисертації та авторефераті зустрічаються орфографічні та стилістичні помилки.

Слід підкреслити, що зазначені зауваження не знижують наукової цінності роботи, яка має важливе теоретичне і практичне значення. Результати можуть бути використані в роботі практичних психологів, педагогів, кураторів студентських груп та соціальних працівників навчальних закладів.

Вищесказане засвідчує високий ступінь новизни, інноваційності й теоретичної значущості результатів дисертаційного дослідження Н.В.Павлик. Дисертантка проявила себе як висококваліфікований, широко ерудований і творчо налаштований психолог, здатний до успішного здійснення складних теоретико-експериментальних досліджень. Дисертація Н.В.Павлик є завершеним самостійним дослідженням, яке повністю відповідає вимогам ВАК України до кандидатських дисертацій з психології. Вважаємо, що здобувач заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – “Педагогічна та вікова психологія”.

Відзив обговорено та затверджено на засіданні лабораторії морально-етичного виховання Інституту проблем виховання АПН України: протокол № 12 від 9 грудня 2006 р.

Заступник директора з наукових робіт
Інституту проблем виховання АПН України,
доктор психологічних наук, професор

О.Л.Кононко

Завідуючий лабораторії
морально-етичного виховання
Інституту проблем виховання АПН України,
кандидат педагогічних наук

К.І.Чорна